

Stjepan Pavičić

O BUNJEVCIMA

(1962)

...Po naravi stvari planinci se spuštaju u primorske strane, primorci se rijetko dižu na planinske zemlje. Sudeći po tome, moglo bi se reći da je oko 1500. štokavski govor već bio u punom napredovanju na crti Sinj-Skradin, a vjerojatno i dalje zapadno oko Knina. Utjecaj susjednih štokavaca morao je najsnažniji biti upravo u najmnogobrojnijoj česti stanovništva, a to su bili pastiri, jer su se oni najviše miješali s pastirima sa štokavskoga dijela.

Utjecaj kakvoga govora može prodirati u drugi ili na svojim okrajcima stalnim dugotrajnim pritiskom jačega na slabijega ili trajnim useljavanjem na područje drugoga govora. Svakako je onaj prvi način postojao na cijeloj dodirnoj crti čakavaca i štokavaca od Knina do Sinja, i tu je čakavština postepeno i stalno ustupala ispred mnogo jače štokavštine. To je bio naravan razvitak koji se vršio, a i sada se vrši na mnogim govornim međama. On je u svojoj postepenosti često dugotrajan i polagan, ali stalno uspješan. Drugi način može, ali ne mora postojati. Da je tu između Dinare i mora vršen, postoje jasni dokazi. Prvi je općen, a sastoji se u činjenici da se od sredine 18. st. na tom tlu nalazi samo štokavski govor dinarskoga tipa, što znači da se u njem nahodi samo čakavska promjena glasa đ u j i šć mjesto št. Čisti čakavski govor sačuvao se jedino u ninskom primorju. Pored toga općenoga postoje i pismeni dokazi. Tako su mletački izvještaji zabilježili potankosti o sporu Turaka s Mlečanima o mlinovima na donjoj Krki i zemljištu oko njih. Turci su tvrdili da ti mlinovi pripadaju njima, iako se nahode na starom šibenskom području što je u vrijeme turskoga dolaska u Pokrčje spadalo Veneciji. Pripadanje toga zemljišta turskom carstvu oni su objašnjavali time što su u prvim godinama njihova vladanja na to tlo, koje je bilo ostalo sa malo žiteljstva, bili doselili pastiri iz gornjih krajeva od Svilaje, Promine i od Knina te su nastanili trideset i tri sela. Oni su potjecali sa staroga hrvatskoga područja što su i sami tvrdili, a to su znali i turski domaći upravnici. To je Turcima bio dovoljan razlog da i to donje Pokrčje, što su ga bili nastanili za njihova gospodstva hrvatski pastiri, pripoje Hrvatskoj, jer su u svom

napredovanju na te strane bili osvojili cijelo hrvatsko područje kojemu valja da pripadne i ono, na kojem se hrvatski pastiri nalaze u većoj množini.²⁹⁸ Isto su to tvrdili i stočari u Zagori u zaleđu Trogira. Oni su oko 1580. ugovarali sa senjskom kapetanijom da će Senjanima plaćati stalan danak ako ih ne budu plijenili. Kod toga ugovaranja oni su tvrdili da su doselili iz gornjih hrvatskih krajeva, pa da prema tome spadaju pod kralja kojemu služe i Senjani. U molbi da dođe do toga ugovora, zabilježena su i njihova prezimena koja je popisana poslao senjskoj kapetaniji njihov župnik. Do primirja nije došlo, jer je ugovor odbio bečki dvor pod izgovorom da su ti zagorski pastiri stari turski martolozi, nesigurni i nepouzdana.

Postoji iz 1603. opis vizitacije zadarskoga biskupa župa koje su spadale u njegovo područje. U njemu se nalaze i bilješke o stanovništvu pojedinih župa. Iz njih se vidi da je žiteljstvo na tom tlu bilo u većini starosjedilačko, ali je bilo i skorih došljaka sa turskoga područja. Biskup ih zove pastirima i veli za njih da su izvanredno tvrdi i opori,²⁹⁹ što je za Bunjevce stotinu godina kasnije utvrdio i senjski biskup Brajković.³⁰⁰

Kada je kandijski rat 1648. svršio ugovorom između Mlečana i Turaka, po kojemu je Turcima opet ostalo cijelo staro područje od zadarskoga, ninskoga i novigradskog primorja na istok, nastalo je na tom tlu veliko seljenje naroda. Nemuslimansko žiteljstvo u tom kraju pristalo je u velikoj česti uz mletačku vlast i borilo se s njom protiv Turaka. Po svršetku neuspjeloga rata očajnim borcima nije preostalo drugo, nego da bježe na mletačku stranu. Tada su zaista velike množine toga svijeta prebjegle u primorje, osobito u ono šibensko. Stoga su Turci, videći da će ostati bez stanovništva, ubrzo izdali proglas po kojemu borcima opraštaju svu krv, a narodu nude miran život. Onda se nešto toga svijeta i vratilo na stara sjedišta, ali je sve to izazvalo novo veliko pomjeranje stanovništva. Ono je naravnim slijedom nastupilo i poslije ratovanja pod konac 17. st.

To su općene vijesti o kretanju naselja na tlu od Dinare do mora za turskoga vremena. Kako se vidi, ono je teklo od Dinare, Svilaje i Promine prema moru, ali ga je bilo i u obratnom pravcu od mora na istok što je bio slučaj s Istranima. Toga pomjeranja bilo je jamačno i prije Turaka,

²⁹⁸ *Relationes venetae*, 3, 91; 126; 238–242.

²⁹⁹ *Starine*, 33, 560–564.

³⁰⁰ Lopašić, *Spom.* 3, 214.

osobito u 15. st. kada se stanovništvo na gorskom tlu bilo umnožilo, te se spuštalo u niže strane.

Doseljenici iz gornjih krajeva u donje i u one u Kotarima i primorju donijeli su u njih štokavski govor dinarskoga tipa. Oni su ga tu postepeno utvrdili i raširili, a malo po malo i nametnuli starim čakavcima. Kod toga trebalo je ukloniti zamjenicu ča, stare nastavke u oblicima zamijeniti novima, u akcentuaciji prebaciti kračine i dužine sa krajnjih i unutarnjih mjesta za jedan slog naprijed i uvesti nove akcente: spori i uzlazni. Sudeći po spomenutim ispravama iz 15. st. izmjena zamjenice ča već je bila započela u to vrijeme, a tada se na tom zemljištu stalo uvoditi i izjednačivanje trećega, šestoga i sedmoga padeža, a isto tako i mekih i tvrdih osnova. To je bio posao za jedan, dva naraštaja i bio je svršen jamačno već oko 1750.

Bunjevci, koji imaju štokavski ikavski govor s novom akcentuacijom dinarskoga tipa, potekli su, kako se vidi, od naselja, što se prvotno nalodilo s jedne i s druge strane Dinare, oko Promine i Svilaje do otprilike crte Knin–Skradin–Sinj. Otuda su se pojedini njihovi dijelovi počeli spuštati u niže strane u većoj mjeri već u 15. st. prije Turaka, osobito u Bukovicu i u susjedne česti Luke na brdsko i ravno tlo. Od turskoga gospodstva to je naseljavanje Bukovice i Kotara iz gornjih krajeva bilo još mnogo jače. Ti su preseljenici možda sudjelovali i u seljenju u Istru i vraćanju iz te zemlje na tursko tlo, pa je njima valjda pripadao zamašan dio i u ono nekoliko tisuća naseljenika što su sa mletačke strane bili preselili na tursku. Svakako je njih na tom zemljištu od 1550. dalje bilo razmjerno mnogo. Izvještaj o opisu ličkoga sandžaka oko 1620, u kojemu je dana i podrobija statistika toga područja, donosi vijest da se tu nalazi mnogobrojno stanovništvo, a da ga je prije kratkoga vremena bilo i mnogo više, ali da je otuda preselilo u Podunavlje oko deset tisuća naroda.³⁰¹ Tu je podignuta buna protiv begu Memibegoviću, jer svijet nije mogao da podnese njegov način upravljanja. Turci su taj otpor bili skršili, ali su fratri uhvatili svezu s agama u Podunavlju i izveli su odatle one koji su htjeli da napuste svoje stare zemlje. Kako je poznato, ti su se iseljenici tom prilikom nastanili na širokom pojasu od Deronje preko Sombora, Subotice, Bajmoka, Kaćmara, Baje, Jankovca, Pešte i okoline sve do Ostrogona. Ta buna bila je uzrok i onoj seobi iz okoline Zemunika u Lič. Zbog toga seljenja napušteno je ili se bilo rasulo tridesetak sela.

³⁰¹ Starine 14, 179.

Napomena spomenutoga izvještaja da se u tom sandžaku ipak nahodi mnogo žiteljstva, jasno pokazuje da je u to vrijeme na tom području bilo i mnogo muslimana i mnogo Srba. Treba računati da su poslije seobe onih deset tisuća Bunjevaca njihova pusta selišta i nastanili pored okolnih njihovih plemenika u stanovitom broju i susjedni Srbi.

Ime Bunjevci za veće naselje zabilježeno je, koliko je poznato, prvi put 1622. Pod tim nazivom spominje se katolička župa u okolini Sombora u kojoj je službovao kao župnik Šimun Matković.³⁰² Krmpoćanima i Svetojuncima to ime daju izvještaji iz 1700. i 1701.³⁰³ U samom narodu očuvalo se ono sve do danas, iako ga današnji naraštaj u Liču i svetojakkovskim Krmopotama ili ne zna ili ga slabo upotrebljava. Ono je poznato i u donjem Pozrmanju i u okolini Zemunika, ali je u nestajanju.

Pitanje je, po čemu je to ime postalo?

Valjda utvrditi da taj naziv nisu sa sobom donijeli oni preseljenici iz sela Muškovca kod Obrovca u donjem Pozrmanju što su 1544. bili nastanjeni u Rosopajniku i Prilišću pored Kupe. To dokazuje da je u donjem Pozrmanju bilo stanovništva što nije nosilo to ime, iako je bilo stočarske privrede. Ono nije bilo zabilježeno ni kod onih Čića koji su preselili sa toga tla u Istru, a ni kod onih pastira što su četrdesetih godina 16. st. naseljeni kod Šica u Gradišću u Austriji.

Najposlije njega nema ni na zemljištu oko Drniša, Skradina, Bribira, Šibenika i Sinja. Bunjevačko ime bilo je vezano samo na stanovništvo štokavskoga ikavskog govora i nove akcentuacije u Bukovici i Kotarima, iako je taj svijet i istoga podrijetla i istoga govora s onim od Knina do Sinja i od Skradina do Šibenika, izuzevši dakako Srbe, koji su jekavci.

Bunjevačko ime, kako se vidi, nije vezano ni na podrijetlo ni na govor. Ono je prvotno bilo ograničeno samo na jedan kraj, pa prema tome mora da je bilo povezano s nečim što je za taj kraj bilo u starije ili u određeno vrijeme vrlo značajno. – Neki misle da je ono nastalo po rječici Buni što teče ispod Veleža i utječe u Neretvu. Otuda da su podrijetlom i Bunjevci. Ta voda kratkoga je toka i uske doline, i oko nje može da stanuje malo naroda. Teško je povjerovati da je povećće naselje, kao što su Bunjevci bili u 16. st., moglo izići sa toga maloga zemljišta. Da je to ime postalo po toj rječici, stanovništvo bi se tamo i danas tako zvalo tim

³⁰² Simeon Matcovich... rogat, concedi sibi parochiam Bunjevci archidioecesis Colocensis. *Acta Bosnae*, 367.

³⁰³ Lopašić, *Spom.* 3, 214, 216.

imenom, kao što se i sada zovu Posavci, Podravci, Podrinci, Neretljani, Moračani, Moravci itd. bez obzira na podrijetlo. Dubrovčani su u 14, 15. i 16. st. imali zbog svoje trgovine mnogo dodira s narodom na području današnje Hercegovine, te su u svojim izvještajima zabilježili imena mnogih plemena i skupova žiteljstva, ali bunjevačkoga imena nisu, kao što ga ni danas nema na tom tlu. I ime Bunjevac kao naziv naselja pored jedne vode teško je objasniti u tom obliku. Ono bi po jezičnim našim pravilima trebalo da glasi ili Bunjanin ili Pobunac. Za ono prvo isporodi Vučanin od Vuka, Zećanin od Zeta, Gaćanin od Gatska. Postoji i u Turopolju rječica Buna, i po njoj ima naziv Bunjani.

Drugi opet misle da je ime Bunjevac izvedeno od osnove što je u glagolu buniti, jer da su se oni često bunili proti svojih poglavara. Istini za volju treba reći da su oni sudjelovali u spomenutoj buni proti Memibegoviću, sandžaku ličkom. Kako su upravo oni selili u Podunavlje i u Lič, čini se da su bili i vođe toga ustanka i njegovi širitelji. Oni iz Liča podignuli su i poznatu ličku bunu, u kojoj su vođe bili Butorci. Ipak je teško pristati i uz to objašnjavanje toga imena, jer buna je bilo i inače u našem svijetu i upravo u drugoj polji 16. st., ali ustanici nisu stekli toga naziva. Valja spomenuti na ovom mjestu onu važnu pobunu naroda u turskom Klisu koju su vodili štokavci ikavci 1593, a koja se svršila isto tako nevoljno, kao i ova u Bukovici i u Kotarima pobjedom Turaka i seobom pojedinih rodova i većih skupova naroda na područje Primorske krajine i na posjed Zrinjskoga u Hreljinu i okolini. Ni oni što su se iz te seobe smjestili u Senj, kao ni naseljenici u Bakarskom primorju nisu stekli ime Bunjevci, iako su ga zavrijedili isto toliko koliko oni u Kotarima i Bukovici. Općenito rečeno, buna je bilo upravo tih godina i na srpskoj strani u jugozapadnim krajevima, gdje se ustanak spremao kroz nekoliko godina, a opet ni tu ustanici nisu dobili to ime, kao što nisu njime nazvani ni oni mnogi buntovnici što se dizali protiv Turaka ili njihovih pojedinih nasilnika i u 16. i 17. i kasnije u 18. i 19. st.

Sve se čini da bi postanak toga imena trebalo objašnjavati kakvom jakom značajkom na istom tom tlu. Ako se kod toga pođe od samoga toga naziva, naći će se u njegovoj osnovi imenica bunja. Ona znači zgradu okruglu sa osobitim svođenim krovom i sa malo dovoda svjetlosti. Bila je u običaju po krajevima između Zrmanje, Sinja i Trogira gdje je i zabilježena već u 14. st. Gradili su je seljaci i stočari, a jači posjednici po vinogradima i vanjskim svojim imanjima za stanovanje posluži.

Gradnja joj je bila jednostavna i sa malo troška, a sama zgrada bila je trajna i svojom oblošću dobro zaštićena od bure i nevremena.³⁰⁴ Možda je taj način građenja kuća u 16. st. bio raširen osobito tu u donjem Pozrmanju, Bukovici i Kotarima, a upotrebljavali su ga zbog maloga troška upravo mali ratarski posjednici i ratari stočari. Ime su stvorili ili oni sami ili, što je još vjerojatnije, ljudi što su imali bolje kuće ili zdanja kao izraz sa prizvukom potcjenjivanja, te su im ga nametnuli.³⁰⁵ Kod tih bunjevaca ono je taj prizvuk naravnim tokom izgubilo i s vremenom se uobičajilo. Možda je to ime postojalo na tom tlu već i prije doseljenja štokavskih ikavaca, a nosili su ga starosjedioci istoga posjedovnoga i privrednoga stanja. Štokavski doseljenici preuzeli su ga od njih kao što su u sebe povukli i te starosjedioce i doveli ih do stapanja s njima. Prizvuk potcjenjivanja nije u tom slučaju imao toliku snagu i lakše se izgubio. Ono bi podsjećalo na ime Šokac, koje nosioci njegovi nisu jamačno sami stvorili, jer bi mu u tom slučaju znali značenje, nego im je nametnuto s druge strane isto tako s nekim omalovažavanjem. Ipak je Šokcima ono danas milo i već se kroz dva tri posljednja naraštaja ponose njime. Po toj bunji, značajnoj po gradnji i izgledu, možda je nastalo ime bunjevac, označujući čovjeka koji u takvoj kući stanuje. Značenje imena Bunjevac kao stanovnika bunje lako bi objasnilo zašto je ono prvotno bilo vezano samo na ograničeni kraj i zašto ga nisu nosili od Zrmanje do Sinja svi oni što su bili istoga podrijetla i govora, ili barem oni bliži između njih. To bi bio nadimak, koji su Bunjevci shvaćali, ali koji drugima oko njih nije bio dovoljan da ih potpuno označi, a osobito ne onima u Podunavlju, u Liču i u Novskom primorju koji toj riječi nisu znali podrijetlo. Zato su oni u Podunavlju isticali i ime Dalmatin, što je upućivalo na kraj, odakle su potjecali u vrijeme seobe, a koje je moglo nastati po zemljištu oko Zadra na mletačkoj strani u njihovoj granici. To bi bio isti slučaj kao što je ono bio u Lici u početku 18. st. kada su Gorani Hrvati od Čabra, Broda, Gerova i Moravica dobili nadimak Kranjci, jer su bili došli od međe kranjske ili od Kranjske. U Liču i u primorju između Ledenica i Novoga bunjevački doseljenici počeli su odmah isticati i hrvatsko ime.³⁰⁶ Moglo bi se reći da su i oni doseljenici u Podunavlju i ovi u Liču i primorju ime Bunjevac shvaćali kao svoj domaći nadimak, kao što su starosjedioci

³⁰⁴ Iveković C. *Bunje, cemer, poljarice*. U: *Zbornik Kralja Tomislava*. Zagreb 25.

³⁰⁵ Gušić, *Mljet*, 40.

³⁰⁶ *In Lich et Draga Vinodolensi ... se... Croatas appellant*. Arhiv Jug. ak. II, d. 186, 6a.

po Slavoniji i Bosni uzimali ime Šokac. Kasniji naraštaji u Podunavlju izgubili su iz svijesti njegovo značenje i stali su ga shvaćati ne kao nadimak, nego kao narodnu oznaku, a ta je onda malo po malo istiskivala iz njihove svijesti sve ono što riječ Bunjevac znači. Oni isto tako nisu više bili svjesni odakle su u Podunavlje doselili, a to ime bilo im je ipak dovoljno da označi razliku između njih i drugih okolnih naroda. Dok se u Liču i Krmpotama to ime gotovo sasvim izgubilo, a u Lici i u Podgorju na putu je da se to dogodi, kod onih u Podunavlju ono je podignuto na narodnu oznaku, iako toj riječi ne znaju značenja, i premda ona to ni po čemu ne može biti.³⁰⁷

³⁰⁷ Stjepan Pavičić, *Seobe i naselja u Lici*. JAZU, Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena, knjiga 41, Zagreb, 1962. Detaljnije o problematici Bunjevaca usporodi: Jovan Erdeljanović, *O poreklu Bunjevaca*, Srpska kraljevska akademija, Beograd, 1930, str. 407; Ante Sekulić, *Bački Bunjevci i Šokci*. II. izdanje, Zagreb. Školska knjiga, 1990, str. 355.; Rikard Pavelić, *Stope predaka: Bunjevci u Hrvatskom primorju, Gorskom Kotaru i Lici*. Priredio i uredio Dragan Ogurlić. "Tiskara Rijeke", 1991, str. 131.; Milana Černelić, *Bunjevačke studije*. Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet, Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju, FF-press, Zagreb, 2006, str. 319.; Milana Černelić, *Bunjevački elementi u svadbenim običajima*. U: *Dalmatinska zagora nepoznata zemlja*. Nakladnik: Ministarstvo kulture RH-Galerija Klovićevi dvori, Zagreb, 2007, str. 563-588.

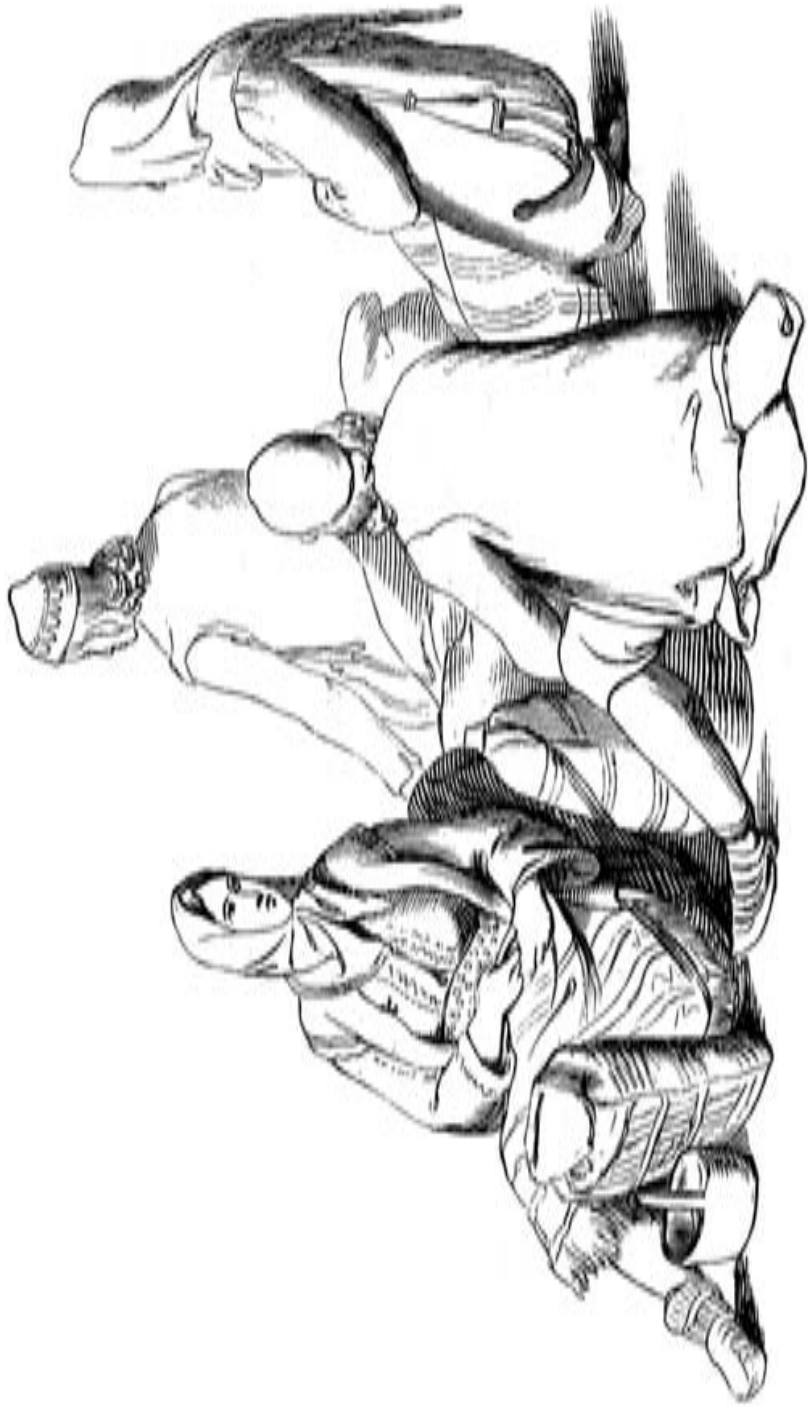

Illustration of a scene from the Bible, showing a man and a woman in traditional attire, possibly a wedding or a significant event.